

ВІДГУК

офіційного опонента

про дисертацію Семак Людмили Анатоліївни «Лексична синоніміка в сучасній українській жіночій прозі (функціонально-семантичний аспект)», подану на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.01 – українська мова (Дніпро, 2021)

Українське мовознавство ХХІ століття щоразу поповнюється актуальними роботами, у яких важливою проблемою задекларована художня комунікація. Засвоївши й переосмисливши попередній досвід вивчення художнього дискурсу, автори обирають об'єктом наукових рефлексій жанри цього динамічного явища та способи кодування в них інтенцій адресанта. Результатом досліджень постає абсолютно новий погляд на вже відомі стилістичні засоби – із зміщенням акцентів від узуального їх функціонування до контекстуального й, нарешті, до дискурсивного втілення. Органічним складником серії таких праць є дисертація Людмили Анатоліївни Семак «Лексична синоніміка в сучасній українській жіночій прозі (функціонально-семантичний аспект)», що, на нашу думку, потужно доповнює теорію дискурсу в її теоретичній та емпіричній площинах, безапеляційно розширює коло питань синонімології, семантики, лінгвостилістики. Робота входить і в загальний науковий контекст сьогодення, оскільки має такі виразні риси: антропоцентризм, експланаторність, увага до екстралінгвальних чинників, прагматичність, залучення потрактувань в межах низки лінгвістичних галузей, зокрема функційної семантики, лінгвопрагматики, лінгвостилістики, а також послуговування міждисциплінарною інформацією – культурологічною, соціологічною, психологічною.

Актуальність дисертації посилена й особливим вибором жанру художнього дискурсу – жіночою прозою, адже вона є помітним явищем в українському літературно-мистецькому просторі й потребує детальнішого вивчення з погляду особливого ідіолекту. Кількість джерел фактичного

матеріалу – 22 прозові твори – була достатньою, аби на тлі узуальної, контекстуальної та okazіональної синонімії репрезентувати лінгвоестетичний та соціокультурний феномен мовотворчості цілого колективу мисткинь.

У будові дисертації авторка не відхиляється від усталених вимог: робота складається зі вступу, чотирьох розділів, загальних висновків, списків використаної літератури (246 позицій), лексикографічних джерел (29 позицій), джерел фактичного матеріалу (22 позиції), публікацій та апробацій здобувача (19 позицій).

У *вступі* є всі необхідні структурні частини. Умотивовано вибір теми та доведено її актуальність, визначено мету й завдання роботи, її джерельну базу, об'єкт, предмет і методи аналізу, висвітлено наукову новизну, теоретичне значення роботи, указано на особистий внесок здобувача, практичне значення одержаних результатів та їх апробацію.

Перший розділ – «Теоретико-методологічні засади вивчення явища синонімії» – слугує концептуальною базою дослідження. Цілком умотивовано, що дисертантка апелює до історії студіювання синонімів, аспектів тлумачення їх у сучасній науці, переконує в тому, що осмислення синоніміки потребує синтезування традиційних лексикоцентричних та модерних антропоцентричних підходів. Заслуговує схвалення скрупульозне ознайомлення авторки з накопиченим на сьогодні теоретико-практичним матеріалом та встановлення на основі нього критеріїв виокремлення лексичних синонімів загалом та в художньому дискурсі зокрема, а також принципова позиція Л. А. Семак стосовно того, що словозближення в мові жіночої прози потребують різнобічних коментарів – структурно-семантичних, лінгвостилістичних та комунікативно-прагматичних. Імпонує, що в цій частині роботи порушено чимало неоднозначних проблем, і їх, за нашою візією, Людмила Анатоліївна загалом вдало розв'язує. Упадає в око також поступове виструнчення власної позиції авторки на тлі коректного дискутування з відомими мовознавцями.

Попри констатування змістовності, наукової вагомості першого розділу, висловлюємо і зауваження до нього. Людмила Анатоліївна вмотивовує використання термінів «дискурс», «художній дискурс», «художній текст», «дискурс жіночої прози». Оскільки останній є домінантою дослідження, очікувалося, що дисертантка відведе цьому лінгвальному явищу, його ознакам, параметрам потужніше місце в дисертації. І хоч авторка сама згадує у вступі, що багато дослідників «уже досить чітко окреслили жіночу манеру письма» (с. 14), у засадничому розділі подає, на наш погляд, достатньо скромну інформацію про жіночу прозу: ідеться, зокрема, лише про її дефініцію, жанри та базові архітеми (с. 35–36). На жаль, перед ознайомленням з практичними розділами уявлення читача про цей різновид дискурсу залишається не чітко сформованим.

Розглянені в першому розділі сучасні наукові ідеї враховано у трьох наступних структурних частинах роботи.

Другий розділ – «Семантичний аспект синоніміки сучасної української жіночої прози» – проливає світло на лексичну синоніміку як внутрішньо організовану цілісність, складники якої взаємодіють між собою в межах вертикального / лінійного контексту. У цьому фрагменті праці дисертантка взялася за непросту справу, і той підхід, який вона обрала, спонукав до складного пошуку прийомів систематизації контекстуальних синонімів, до вдосконалення термінології функційної семантики. Не уникаючи спроб розв'язання дискусійних питань, Людмила Анатоліївна виявила високий ступінь ясності й генералізації думки та довела, що лексична синоніміка – чи не найяскравіший вияв системності як у лексиці, так і в дискурсі. Функційно-семантичний аналіз синонімів у конкретних творах, виявлення спільних складників у структурі значень контекстуальних синонімів дали змогу авторці оцінити зосібна і системність контекстуальної синоніміки окремого літературного феномену – сучасної української жіночої прози: встановлено найчисленніші парадигматичні утворення – ЛСГ «сон» і «мрія», репрезентативний функційно-семантичний клас – «людина», у межах

останнього диференційовано функційно-семантичні групи синонімів – «особа», «ознака», «дія», «стан». Оригінальним та переконливим є ранжування функційно-семантичних груп синонімів на функційно-семантичні підгрупи, хоч до окремих із них виникають питання. Так, наприклад, на с. 77 описана функційно-семантична підгрупа «рух та переміщення», у ній простежується ототожнення дієслів руху та переміщення. В українській лінгвістиці поширеною є практика розрізнення таких дієслів (А. Загнітко, Н. Іваницька, В. Русанівський, Т. Савчук, М. Степаненко та ін.): до складу перших уналежнюють ті, суб'єктом руху яких є істота або неживий предмет, що здатний переміщатися, а до складу других – ті, які позначають одночасне переміщення суб'єкта й об'єкта (*везти, нести, тягти* тощо). Сумнівним видається також номінування синонімів *змучився, заляк* дієсловами загальної фізичної дії (с. 76).

Третій розділ – «Лінгвостилістичний потенціал синонімів у художньому дискурсі прозаїкинь» – покликаний з'ясувати семантико-стилістичний статус словозближень, які є наслідком мовотворчості письменниць. У поле зору дисертантки потрапляє поняття гендерлекту, однією з категорійних ознак якого, як доводить вона, є принцип організації лексичних синонімів. Прискіпливо аналізуючи мовну практику прозаїкинь стосовно вживання синонімів, Людмила Анатоліївна узагальнила функційні можливості синонімів в задекларованому різновиді дискурсу, установила семантико-стилістичні прийоми як способи комбінування синонімічних одиниць у межах одного висловлення, ідентифікувала стилістичні фігури, до яких у процесі оригінальних синонімізацій вдаються авторки, а також загалом розвінчала узвичаєний у доантропоцентричній лінгвістиці міф про статичність індивідуального стилю. Цей розділ, як і попередній, читається цікаво, водночас з огляду на значний обсяг теоретичної та емпіричної інформації, потребує більше таблиць, схем, які б унаочнювали насправді цінні наукові положення та ретельно, кваліфіковано дібраний ілюстративний матеріал, який, запевнимо, свідчить про вдумливий підхід та належну фахову

підготовку дослідниці.

Прагматичні ознаки лексичних синонімів стали об'єктом дослідження в *останньому розділі* – «Прагматика лексичної синоніміки в художньому дискурсі сучасної української жіночої прози». Прагматичний компонент значення синонімів авторка тлумачить як додаткову інформацію до денотативно-сигніфікативного змісту синонімів й прискіпливо аналізує прагмеми комунікативного, історико-культурного та гендерного типів, що зафіксовані в мові сучасної української жіночої прози. Розділ багатий на класифікації та узагальнення, зокрема прагматичної інформації, що ґрунтується на контекстуально синонімічних відношеннях, способів прагматичного впливу ситуативних синонімів, контекстів, у межах яких контекстуальні синоніми реалізують прагматичну інформацію, базових характеристик особистості, породжених їх гендерним поступом. Таке структурування роботи вкотре демонструє вміння дисертантки майстерно опрацьовувати значний за обсягом теоретичний контент та потверджувати його доказовим фактологічним матеріалом.

Іншій додатковій інформації до денотативно-сигніфікативного змісту синонімів – конотативній – присвячений окремий підрозділ цього сегмента роботи. Щодо тлумачення конотації, конотативи, різновидів останньої, аналізу емотивного, оцінного, експресивного складників конотативного компонента лексичних значень контекстуальних синонімів зауважень немає, водночас складається враження, що цей підрозділ дещо дисонує із загальним змістом розділу, із його назвою, оскільки тема прагматики словозближень у ньому перебуває на маргінесах.

Загалом кандидатська дисертація «Лексична синоніміка в сучасній українській жіночій прозі (функціонально-семантичний аспект)» за багатьма показниками може слугувати взірцем із погляду оформлення результатів наукового дослідження. Л. А. Семак продемонструвала вміння критично та творчо оцінювати попередні надбання лінгвістики, пропонувати власні підходи до розв'язання конкретних завдань. Дисертаційній роботі властива

продуманість структури, послідовність наукових позицій, ретельність і сумлінність добору фактичного матеріалу. Наукова література завжди використана доречно. Позитивно оцінюємо й те, що дисертантка опрацювала джерела іноземними мовами, а нині, у час входження в глобальний науковий простір, це дуже важливо. Висновки до розділів впливають зі змісту відповідної структурної частини й уможливають уникнення зайвої деталізації в загальних висновках до роботи. Застосовані в дисертації методи (описовий, компонентного аналізу, дистрибутивний, лінгвістичного аналізу, дискурс-аналіз) відповідають сучасній парадигмі лінгвістичного знання й водночас є найбільш релевантними для максимально повного та об'єктивного опису лексичної синонімії в жіночій прозі, для ідентифікації лексичних значень синонімів, що в лінійних контекстах зазнали трансформації внутрішньої форми або розширили свою семантичну структуру, для характеристики сполучуваності контекстуальних синонімів, для встановлення виражальних можливостей синонімії, її прагматичного потенціалу.

Незважаючи на висловлені у процесі розгляду дисертації зауваження, запевнимо, що вони мають рекомендаційний характер, жодною мірою не ставлять під сумнів обґрунтованість концептуальних засад представленого до захисту фундаментального й корисного дослідження, достовірність і наукову переконливість спостережень і висновків, які, безперечно, слугуватимуть для створення нових праць із синонімології, семантики, стилістики української мови, будуть використані під час розроблення спеціальних курсів з аналізу художнього тексту. Перспективність праці вбачаємо в частковому розв'язанні проблем синонімії в жіночій прозі, отже, у майбутньому докладному студіюванні значно більшої кількості прагмем і конотатем у мовотворчості її майстринь.

Основні положення роботи висвітлено в дев'ятнадцяти одноосібних публікаціях (дев'ять із яких надруковано у фахових виданнях України, дві статті – у закордонних виданнях). Публікації здобувачки, її автореферат засвідчують достатнє висвітлення в них основного змісту роботи.

Усе викладене вище дає підстави стверджувати, що дисертація «Лексична синоніміка в сучасній українській жіночій прозі (функціонально-семантичний аспект)» є оригінальним завершеним дослідженням, виконаним відповідно до вимог ДАК України, а її авторка, Людмила Анатоліївна Семак, заслуговує на присудження їй наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.01 – українська мова.

Офіційний опонент –

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри загального мовознавства

та іноземних мов

Національного університету

«Полтавська політехніка

імені Юрія Кондратюка»



Світлана ГАЛАУР

Проректор з наукової та міжнародної роботи

Національного університету

«Полтавська політехніка

імені Юрія Кондратюка»



Світлана СІВІЦЬКА